

СЬВЕТ

Ігар Бабкоў

Што такое *сьвет*, дакладна не растлумачыць ніхто.

Раней *сьвет* быў блізкі, далёкі і заўсёды белы. У беларускім фальклёры *пайсьці ў белы сьвет* — значыць пайсьці ў нікуды, не выбіраючы сьцежак, пайсьці за вачыма.

Праз слова *сьвет* прасьвечвае *сьвятло*, а таксама *сьвятасьць*. Гэта хіба самае прыгожае і далікатнае слова ў беларускай мове. Нездарма Стральцоў назваў сваю апошнюю кнігу „Мой *сьвеце* ясны“.

Але ў XX стагодзьдзі слова пачынае губляць свой абсяг і сваю зразумеласьць. Нашыя вочы, а значыць, і нашая мова бачаць навакольле значна больш канкрэтна й дакладна. Мы існуем у горадзе, у грамадстве, на Зямлі, зрэшты — у *сусьвеце*.

Што ж ёсьць тады ўласна *сьвет* і ці ня зьнікне ўвогуле гэтае слова з нашае штодзённае гаворкі, застаўшыся ў слоўніках з адзнакаю „паэтычнае“ або „састарэлае“? Вядома, ня зьнікне. Гарады руйнуюцца, народы і дзяржавы нараджаюцца й паміраюць, грамадзтвы эвалюцыянуюць, а *сьвет* — застаецца.

СЭКСОТ

Аляксандар Лукашук

Гэтае слова ня мае нічога супольнага з *сэксам*. Сынонімы чэкіскага скароту „*секретный сотрудник*“ — асьведамляльнік, інфарматар, стукач, даношчык, даказчык.

Тайныя памочнікі паліцыі існуюць ува ўсіх грамадствах — у асноўным гэта люмпэны, асобы з крыміналізаванага асяродзьдзя, чыя дзейнасьць гэтым асяродзьдзем абмяжоўваецца. У таталітарных грамадствах стукачы становяцца неад’емнай часткай дзяржаўнага мэханізму.

Савецкая ўлада зрабіла данос агульнадзяржаўнай справай. Партыя абвясціла, што галоўны вораг — унутраны. Паўлік Марозаў стаўся культавай фігурай у дзіцячым садку і школе, у чытанках і падручніках. Зрада была перакваліфікаваная ў геройства, пільнасьць абвешчаная найвышэйшым абавязкам, за данос узнагароджвалі пасадай, кватэрай, ордэнам.

Паводле некаторых падлікаў, да 3% савецкіх людзей былі тайнымі асьведамляльнікамі карных органаў; колькасьць добраахвотных памочнікаў не паддаецца падліку. Нярэдка *сэксотамі* станавіліся ня толькі з жаданьня выслужыцца, зрабіць кар’еру, але і пасля запалохваньня і шантажу. У пэўным сэнсе *сэксоты* — самі ахвяры нялюдзкай улады.

Даношчык выклікаў агіду ў грамадстве. У 70-ыя гады гэтую акалічнасьць скарыстаў савецкі КГБ пад старшынствам Андропова: чэкісты распаўсюджвалі чуткі пра дысыдэнтаў, быццам тыя стукачы, і такім чынам эфэктыўна разбуралі дзейнасьць групаў супраціву і кампрамэтавалі асобных дзеячаў.

У краінах Сярэдняй Эўропы пасля падзення камунізму былі абвешчаныя імёны даношчыкаў, сталі вядомыя выпадкі, калі мужы даносілі на жонку, вучні на настаўнікаў, сьвятары на вернікаў, якія прыходзілі да споведзі. У Беларусі застаюцца засакрэчанымі нават прозьвішчы сталінскіх *сэксотаў*,

ня кажучы пра навейшыя генэрацыі брэжнеўска-гарбачоўскага і лукашэнкаўскага часоў. У кніжцы „За кіпучай чэкіскай работай“ я даў некаторыя прозьвішчы і мянушкі памагатых катаў. За некалькімі выключэньнямі, ні самі яны, ні іхныя дзеці асабліва не пакрыўдалі. Рэакцыя грамадства — вяла-абыякавая.

Тыя, каму гэта баліць, у большасьці сваёй сьпяць у безыменных магілах Курапатаў, Поўначы і Сібіру. Не забудземся пра іх.

Таварыш

Алена Ціхановіч

Са словам *таварыш* згадваеш пераменлівасьць моды: так бывае і ў лексыконе.

Асабліва зацёрся „*таварыш*“, калі стаў адзіным унівэрсальным зваротам да людзей усіх станаў. Гэта быў савецкі тытул роўнасьці, знак таго, што няма ні паноў, ні шляхты — усе *таварышы*. Напачатку ў гэтым быў новы смак і новы шык. Гэта было рамантычна. Паэтычна. Толькі ў Купалы гэта было „мой мілы *таварыш*, мой лётчык“, а бальшавіцкі трыбун Маякоўскі ўжо зьвяртаўся да новага ўдзельніка грамадзкага дыялёгу: „Ваше слово, *товарищ* маузер“.

Жанчыны таксама былі *таварышамі*. Зварот „*таварыш* Сакалоўская“ ўспрымаўся, як сама Сакалоўская ўва ўборы мужчынскага пахрою.

Але кожны новы пінжак некалі становіцца старамодным. Яго даношваюць хіба тыя, каму ён асабліва дарагі. Ці — каму недаспадобы новае.

Памятаю, у час актыўнага вяртаньня да словаў спадар/спадарыня Янка Брыль падзяліўся са мною: хай сабе вяртаюцца, але навошта ж на „*таварыша*“ нападаць? Яго нельга выціснуць зусім. Пісьменьнік згадаў, што ў жывой народнай мове, у адрозьненне ад афіцыйнай традыцыі, гэтае слова мае і жаночы род — *таварышка*, і дзеяслоўную форму — *мы зь ім таварышум*.

Сёньня *таварыш* у савецкім пахроі, як слова-зварот, адыходзіць. Вяртаецца яго дасавецкі сэнс. Нагадаю, карань гэтага слова „*тавар*“ мае цюрскае паходжаньне. Адаўна ўсе тыя, што мяняліся таварам, мелі да яго супольнае дачыненне і ўвогуле супольную справу, былі й застаюцца *таварышамі*...

Талака

Рыгор Бардулін

Цёплае слова. Наскае, даўнае. *Талака* — гэта сумесная праца, добраахвотная ў сваёй аснове. *Талакой* будаваліся беларусы. *Талакой* жалі й касілі. Песьня нагадвала гаспадару пра пачастунак:

Талачу, талачу — не талочыцца,
Не даюць гарэлкі — выпіць хочацца.

Гэта пра *талачу* вясёлыя выслоўі: згаварыўшыся й бацьку забіць можна; усім кагалам і бацька з жыгалам.

Горад *Талачын* на Беларусі ў гонар *талакі* — *талакой*, відаць, узводзіўся.